

Υπόθεση Ρίφενσταλ

«Πάντοτε είχα πάθος με την ομορφιά ως θέμα»

Η Λένι Ρίφενσταλ ήταν η πιο σημαντική γυναίκα σκηνοθέτης στην ιστορία του κινηματογράφου. Τόσο διάσημη όσο και διαβόητη έγινε για δυο προπαγανδιστικά ντοκιμαντέρ που γύρισε κατά παραγγελία του ναζιστικού καθεστώτος, τον Θρίαμβο της Θέλησης (1935), με θέμα το συνέδριο του ναζιστικού κόμματος στην Νυρεμβέργη το 1934 και την Ολυμπία (1938), με θέμα του Ολυμπιακού Αγώνες στο Βερολίνο το 1936. Σήμερα κανείς δεν βλέπει πια αυτές τις ταινίες με εξαίρεση τους φοιτητές κινηματογράφου και, υποθέτω, τους νοσταλγούς του Γ' Ράιχ. Ωστόσο η επιρροή της υπήρξε τεράστια. Ο Θρίαμβος της Θέλησης επηρέασε από τον Όρσον Ουέλς (θυμηθείτε την σκηνή της προεκλογικής εκστρατείας στον Πολίτη Κέιν) μέχρι την αρχική τριλογία του Πολέμου των Άστρων (το τέλος της οποίας ο Λούκας ξεπατίκωσε από τον Θρίαμβο της Θέλησης). Ακόμα και ο Άρχοντας των Δαχτυλιδιών χρωστάει πιθανώς κάτι σ' αυτόν. Η Ολυμπία για πρώτη φορά μετέτρεψε τους Ολυμπιακούς Αγώνες από αθλητική διοργάνωση σε παγκόσμιο κινηματογραφικό και αργότερα τηλεοπτικό υπερθέαμα. Μέχρι σήμερα ο τρόπος που αναμεταδίδονται οι αγώνες και παρόμοια αθλητικά γεγονότα στηρίζεται στις καινοτομίες που εισήγαγε η Ρίφενσταλ. Άλλες γυναίκες έχουν γυρίσει ίσως καλύτερες ταινίες, αλλά καμία δεν υπήρξε τόσο επιδραστική.

Γεννήθηκε στο Βερολίνο το 1902, μοναχοκόρη ενός επιτυχημένου επιχειρηματία. Γυναίκα μεγάλης ομορφιάς, καθιερώθηκε ως πρωταγωνίστρια σε ορειβατικές ταινίες, ένα ιδιόρρυθμο είδος ρομαντικών-περιπετειωδών ταινιών που διαδραματίζονταν στις κορυφές των Άλπεων ή παρόμοια μέρη και άνθησε στην Γερμανία του 1920. Το 1932 πέρασε πίσω απ' την κάμερα σκηνοθετώντας την πρώτη της ταινία, το Γαλάζιο Φως, άλλη μια ορειβατική ταινία. Με αυτήν τράβηξε την προσοχή της ναζιστικής ηγεσίας που της ανέθεσε να γυρίσει προπαγανδιστικά ντοκιμαντέρ για λογαριασμό της, με αποκορύφωμα τον Θρίαμβο της Θέλησης. Έκτοτε έγινε «η αγαπημένη σκηνοθέτης του Χίτλερ». Μετά τον πόλεμο η καριέρα της ουσιαστικά τερματίστηκε. Γύρισε μόνο μια άλλη ταινία, ένα μεσαίου μήκους ντοκιμαντέρ για την υποθαλάσσια ζωή, που προβλήθηκε το 2002. Πέθανε στο Πόκινγκ, ένα βαυαρέζικο χωριό, το 2003, σε ηλικία 101 ετών.

«Θα προτιμούσα να είχα πεθάνει στο απόγειο της καριέρας μου, την ημέρα που ξεκίνησε ο πόλεμος»

Με την ζωή της Ρίφενσταλ και ιδίως με την σχέση της με τον ναζισμό καταπιάνεται το πρόσφατο ντοκιμαντέρ του Άντρες Βάιελ, Ρίφενσταλ: Στην καρδιά του Τρίτου Ράιχ. Η ταινία ξεκινάει με μια χαρακτηριστική σκηνή, παραλλαγές της οποίας σε άλλους τόπους και χρόνους βλέπουμε μέχρι το τέλος. Η Λένι Ρίφενσταλ, ώριμη πια κυρία, σε μια μεταπολεμική τηλεοπτική συνέντευξη υπεκφεύγει στις ερωτήσεις που της γίνονται για τον ρόλο της στο Γ' Ράιχ. Μέχρι το τέλος της ζωής της επέμενε ότι το μόνο που έκανε ήταν να γυρίζει ταινίες για όποιον την προσλάμβανε, ότι δεν την ενδιέφερε η πολιτική παρά μόνο η τέχνη, ότι δεν γνώριζε για τα στρατόπεδα συγκέντρωσης και το Ολοκαύτωμα και γενικά ότι ήταν μια αθώα καλλιτέχνης που δεν είχε καμιά εμπλοκή ή γνώση για τις ναζιστικές θηριωδίες.

Αξιοποιώντας αθησαύριστο υλικό από το προσωπικό αρχείο της Ρίφενσταλ η ταινία γκρεμίζει μεθοδικά αυτό το αφήγημα, καταδεικνύοντας τα ψέματα πίσω του. Πρώτα απ' όλα η Ρίφενσταλ είχε στενές προσωπικές σχέσεις με την ναζιστική ηγεσία. Ο Χίτλερ της έστειλε λουλούδια στα γενέθλιά της, ο Γκαίμπελς την πολιορκούσε ερωτικά και ο Σπέερ ήταν καλός της φίλος μέχρι τα γεράματα. Η ίδια παραδεχόταν ότι ο Χίτλερ την είχε μαγέψει, ενώ περιέγραφε τον Σπέερ, το οπουρτινιστικό κάθαρμα που ως Υπουργός Εξοπλισμών του Ράιχ υπήρξε αφέντης εκατομμυρίων σκλάβων απ' τα στρατόπεδα συγκέντρωσης και τις κατακτημένες χώρες, ως ιδεαλιστή και ασυμβίβαστο.

Ούτε ήταν αλήθεια ότι έμαθε για τα εγκλήματα του ναζισμού μετά το 1945. Ένας οπερατέρ της κλείστηκε σε ψυχιατρικό άσυλο όπου στερήθηκε στα πλαίσια της ναζιστικής πολιτικής για τους ψυχικά ασθενείς. Η ίδια το ήξερε, αλλά δεν έκανε τίποτα για να τον βοηθήσει. Το 1939, καλύπτοντας κινηματογραφικά την εκστρατεία στην Πολωνία, έγινε μάρτυρας, και ενδεχομένως άθελα της προκάλεσε, την δολοφονία 22 Εβραίων από Γερμανούς στρατιώτες. Αργότερα θα χρησιμοποιήσει για τις ανάγκες μια ταινίας της Τσιγγάνους απ' τα στρατόπεδα συγκέντρωσης, κυρίως παιδιά. Όλοι τους επέστρεψαν μετά το πέρας των γυρισμάτων στο στρατόπεδο, όπου οι περισσότεροι εξοντώθηκαν.

Για ένα πράγμα ωστόσο έλεγε την αλήθεια, ότι δεν την ενδιέφερε η πολιτική. Δεν υπήρξε ποτέ μέλος του ναζιστικού κόμματος ούτε φαίνεται να συμμετείχε σε οποιαδήποτε πολιτική δραστηριότητα πέρα απ' το γύρισμα των ταινιών της. Φυσικά, η Ρίφενσταλ έκανε πολιτική. Οι ταινίες της ήταν πολιτικές ταινίες. «Δεν έκανα ντοκιμαντέρ» παραδέχεται η ίδια σε μια συνέντευξη. Προέβαλαν τις αξίες του ναζισμού, την λατρεία του υγιούς σώματος, την δύναμη της μάζας, την ενότητα των Γερμανών κάτω απ' τον Φύρερ, την ανόρθωση της Γερμανίας υπό τον ζυγό του ναζισμού. Αλλά η ίδια δεν φαίνεται να ενδιαφερόταν για τις ιδεολογικές επιδράσεις τους, παρά μόνο για την δική της καριέρα. Παρομοίως δεν την ενδιέφεραν ο Χίτλερ ή ο Γκαίμπελς ως πολιτικές προσωπικότητες, αλλά μόνο στην επωφελή για την ίδια προσωπική σχέση που είχαν μαζί της. Όταν μετά τον πόλεμο ναζί της τηλεφωνούσαν ή της έστελναν γράμματα εκφράζοντας την υποστήριξή τους απέναντι στους επικριτές της, καλοδεχόταν την συμπαράστασή τους σ' αυτήν προσωπικά, αλλά δεν συμμεριζόταν ή ενθάρρυνε τις απόψεις τους. Ο ομορτισμός της ήταν ειλικρινής.

Απ' αυτήν την άποψη έκανε πολιτική με τον ίδιο τρόπο που εκατομμύρια άνθρωποι έκαναν ή κάνουν πολιτική. Κοιτώντας μόνο την πάρτη τους και τα οφέλη που μπορούν να αποκομίσουν από την σχέση τους με την εξουσία αυτοί ή οι οικογένειές τους, διατεινόμενοι ταυτόχρονα ότι δεν τους απασχολεί η πολιτική. Έκανε πολιτική με τον τρόπο που κάνει πολιτική εκείνος που βάζει μέσο για να διορίσει την κόρη του στο δημόσιο σε βάρος κάποιας άλλης πιο άξιας ή ψηφίζει το κόμμα που τον βοήθησε να πάρει παράνομη επιδότηση. Έκανε πολιτική με τον τρόπο που ένας ναζί γραφειοκράτης εκτελούσε απλώς εντολές ή ένας Ισραηλινός προγραμματιστής σχεδιάζει αλγορίθμους για τον στρατό της χώρας του επειδή αυτό πληρώνεται να κάνει. Είναι ο πιο κοινός και ο πιο καταστροφικός τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι κάνουν πολιτική.

«Οι αναμνήσεις είναι ο μοναδικός Παράδεισος απ' τον οποίον δεν μπορεί κανείς να μας εξορίσει»

Ο Βάιελ προσεγγίζει το θέμα του σαν καλός Γερμανός. Με την άκοπη ηθικολογία του ανθρώπου που δεν δοκιμάστηκε ποτέ ηθικά, εμμονή με την καθαριότητα (φυσική, φυλετική, ηθική ή ό,τι άλλο) και παντελή έλλειψη οίκτου για αυτούς που παραβίασαν τους κανόνες (νομικούς, ηθικούς, δημοσιονομικούς ή ό,τι άλλο). Φυσικά, όπως σε κάθε Γερμανό που έχει επεξεργαστεί το παρελθόν της χώρας του, δεν του περνάει απ' το μυαλό ότι ακριβώς αυτές οι ιδιότητες έπαιξαν τουλάχιστον τόσο μεγάλο ρόλο στην άνοδο και την εξέλιξη του ναζισμού όσο ο ομορτισμός και η λατρεία των μυωδών ανδρικών σωμάτων της Ρίφενσταλ. Ως αποτέλεσμα το κατά τα άλλα ενδιαφέρον ντοκιμαντέρ του έχει ορισμένα τυφλά σημεία.

Πρώτα απ' όλα αγνοεί σχεδόν τελείως το κινηματογραφικό της έργο, προφανώς επειδή ο Βάιελ δεν αναγνωρίζει καμία αισθητική αξία σε ταινίες ηθικά ακάθαρτες. Ως γνήσιος ηθικολόγος δεν έχει το ηθικό κριτήριο ν' αντιληφθεί ότι είναι ακριβώς η ποιότητα των ταινιών της που κάνει την Ρίφενσταλ ενδιαφέρουσα ως θέμα. Χωρίς της ταινίες της είναι ακόμα μια θείτσα που θαύμαζε τον Χίτλερ πριν τον πόλεμο και δεν ήθελε να ακούει για τ' Ολοκαύτωμα μετά τον πόλεμο. Υπήρχαν εκατομμύρια τέτοιες. Ούτε ήταν η μόνη που γύρισε ταινίες για το Γ' Ράιχ. Πολλοί έκαναν ταινίες για τους ναζί, κάποιοι μάλιστα ήταν από ορισμένες απόψεις πιο ένοχοι, είτε γιατί σε αντίθεση με την Ρίφενσταλ τους ενδιέφερε η πολιτική, ήταν αριστεροί, και ξέραν πολύ καλά σε τί συμμετείχαν, όπως ο Γκ.Β.Πάμπστ, είτε γιατί δε εξωράιζαν απλώς τον ναζισμό όπως εκείνη, παρά διέδιδαν ανοιχτά τον αντισημιτισμό του, όπως ο Βάιτ Χάρλαν, η ταινία του οποίου Σους ο Εβραίος (1940) ήταν ένα κάλεσμα σε γενοκτονία. Και άλλοι έκαναν ταινίες για τους ναζί, κανένας όμως δεν γύρισε αριστουργήματα γι' αυτούς.

Είναι αδύνατον να εκτιμήσουμε το βάρος της ηθικής ευθύνης της Ρίφενσταλ χωρίς να βάλουμε στην άλλη πλευρά της πλάστιγγας το μέγεθος του ταλέντου της. Οι ταινίες της είναι συναρπαστικές, και γι' αυτό επικίνδυνες. Αυτή που θεωρούσε την τέχνη το αντίθετο της πολιτικής μετασχημάτισε την πολιτική σε τέχνη, την αισθητικοποίησε. Πήρε τις σκατόφατσες των αρχηγών των ναζί και τους

έκανε να φαντάζουν Ολύμπιοι θεοί. Πήρε τους τραμπούκους που έσπαγαν εβραϊκά μαγαζιά και τους φουκαράδες που ήταν έτοιμοι ν' ακολουθήσουν οποιονδήποτε τους έδινε δουλειά και τους μετέτρεψε σε ένδοξες ρωμαϊκές λεγεώνες. Το έγκλημά της ήταν ότι σπατάλησε το τεράστιο ταλέντο της κάνοντας τον φασισμό να μοιάζει όμορφος. Έκανε τον φασισμό να φαίνεται καλός.

Ήταν κακιά, όμως η κακία της δεν πήγαζε απ' το μίσος. Ήταν κακιά γιατί ήταν εγωκεντρική και συναισθηματικά ανώριμη. Το μόνο που είχε σημασία για την Ρίφενσταλ ήταν η Ρίφενσταλ και ο μικρόκοσμός της. Το τί συνέβαινε στους άλλους δεν την ενδιέφερε. Και αν κάτι από τον τρόπο, την βία και την καταπίεση του Γ' Ράιχ παρεισέφρεε ατυχώς στο οπτικό της πεδίο και της χαλούσε το πλάνο, το έκοβε στο μοντάζ των αναμνήσεών της.

Είναι φανερό ότι ο Βάιελ θέλει οι θεατές να αισθανθούν απέχθεια για την Ρίφενσταλ, όμως το μόνο που αισθάνθηκα προσωπικά ήταν οίκτος. Από μια άποψη ήταν μια τραγική φιγούρα. Τα χρόνια του Χίτλερ ήταν η καλύτερη περίοδος της ζωής της. Ήταν νέα, όμορφη, πλούσια, πετυχημένη. Οι ταινίες της προβάλλονταν σε όλον τον κόσμο, απολάμβανε τον θαυμασμό ισχυρών ανδρών. Όταν ο Χίτλερ αυτοκτόνησε, ο κόσμος της κατέρρευσε. Έγινε μια πολιτικά ύποπτη μεσήλικας πρώην σκηνοθέτης. Δεν βρήκε ποτέ το θάρρος να παραδεχτεί ότι η δόξα της στηρίχτηκε στο αίμα και το έγκλημα γιατί τότε δεν θα της έμενε τίποτα. Ούτε μπόρεσε να συμφιλιωθεί με τα αχάριστα γηρατειά. Αντίθετα, πέρασε τα υπόλοιπα 57 χρόνια της μακράς ζωής της, δηλαδή μια δεύτερη ζωή, προσπαθώντας να συντηρήσει το παρελθόν όπως ήθελε να το θυμάται. Πήγαινε σε συνεντεύξεις για να μιλήσει για τις ταινίες της, έγραφε τ' απομνημονεύματά της, τηρούσε αρχείο για ό,τι την αφορούσε. Έβαφε τα μαλλιά της και πρόσεχε την εμφάνισή της μέχρι τα βαθιά γεράματα, έκανε σχέση μ' έναν άντρα σαράντα χρόνια μικρότερό της, καλούσε τις παλιές της συμμαθήτριες, ηλικιωμένες κυρίες πια όλες τους, και άκουγε πασιχαρές να της λένε πόσο όμορφη ήταν τότε. Έφτιαξε για τον εαυτό της ένα παλάτι ψευδαισθήσεων, θεμελιωμένο σε επιλεκτικές αναμνήσεις, και ζούσε με τον μόνιμο φόβο ότι ο χρόνος και η αλήθεια θα το διαλύσουν. Αυτό που εγώ είδα στις σχεδόν δυο ώρες που κρατούσε η ταινία δεν ήταν ένας Χίμλερ με ξανθιές μπούκλες, αλλά μια ναζίστρια Μπλανς Ντιμπούα.